

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Open Access, Peer Reviewed Journal

Scientific Journal

YANGI O'ZBEK SHE'RIYATIDA AYOLLAR TASVIRIDAGI TADRIJIYLIK.

Mamashukurova Niginaxon Xoljo'ra qizi

Filologiya fakulteti 4-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

KALIT SO'ZLAR

ayol ruhiyati, hozirgi adabiy jarayon, ayol hissiyotlari ifodasi, ayol poetikasi bilan bog'liq tashbeh va timsollar.

Ushbu maqolada yangi o'zbek she'riyatida ifodalangan ayol poetik timsoli va uning ifodasidagi tadrijiylik haqida so'z boradi. Adabiy jarayonda ayolning ijtimoiy hayotda tutgan o'rnini, uning sohir tuyg'ulari, murakkab ruhiy olamini tasvirlash hamma zamon she'riyatida ham muhim o'rin tutgan. Ayol psixologiyasini tahliliy o'rganish insonning ma'naviy

O'zbek adabiyoti har doim o'zining g'oyaviy mazmunining chuqurligi, hayot mazmuni masalalarini hal qilish uchun tinimsiz intilishi, insonga nisbatan insonparvarlik munosabati va uni tasvirlashning to'g'riligi bilan ajralib turadi. Qalam ahli o'zbek she'riyatida ayol obrazida, uning qalb kechinmalari orqali xalqimizning eng yaxshi xususiyatlarini ochib berishga harakat qildilar. Ma'lumki, turli zamonlar davomida ayollar turli hodisalarni boshidan o'tkazganlar, jumladan, o'tgan asrdagi ayollarga zulm bunga yorqin misol bo'la oladi. Adabiy jarayonda ayolning ijtimoiy hayotda tutgan o'rnini, uning sohir tuyg'ulari, murakkab ruhiy olamini tasvirlash hamma zamon she'riyatida ham muhim o'rin tutgan. Ayol psixologiyasini tahliliy o'rganish insonning ma'naviy olami, dunyoqarashi, tafakkur tarziga xos qonuniyatlarni kashf etishda muhim. Adabiy jarayon doim ijtimoiy muhit, adabiy-ma'naviy, madaniy hayot bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Zero, bashariyatning ongu tafakkuri, ruhiyatidagi yangilanishlar, asosan, adabiyot va san'atda o'z aksini topadi. Bunda adabiyotshunoslik fani ham o'z obyektiga yangi nigoh bilan qarash, ayol ruhiyatiga oid muammolarni chuqurroq anglash yo'lidan bordi. Badiiy adabiyotda ayolning ruhiy dramalarini to'laqonli aks ettirishda jahon nasrining ilg'or ijodiy tendensiyalariga xos jihatlar namoyon bo'lmoqda. Adabiy jarayonda ayolning ijtimoiy hayotda tutgan o'rnini, uning sohir tuyg'ulari, murakkab ruhiy olamini tasvirlashda falsafiy-psixologik, ramziy-majoziy obrazlilik ustunlik qilmoqda. G'arb va Sharq she'riyatining eng ko'hna davrlaridan boshlab yaratilgan asarlarda ayolning oilada tutgan o'rnini, uning go'zallik va muhabbat timsoli ekanligi xususida ko'plab she'rlar yozilgan. She'riyat yaralibdiki, shoirning ilhomini keltirgan, hayratini oshirgan ham ayol va uning muhabbati hisoblangan. Hamma zamonlarda ham shoirlar ayollarni madh etgan, ularning jamiyatdagi turgan o'rniga alohida to'xtatilib, o'zlarining poetik xususiyatlaridan kelib chiqib, o'z ijodiyotiga go'zal tashbehtar bilan ayollarni aks ettirgan. Ayol

go'zallik timsoli bo'lishi bilan bir qatorda, sabr- matonat, mehr-muhabbat timsoli hisoblanadi. Shunday ekan, bir shoir ayol ramzi orqali go'zallikni ifodalasa, yana bir shoir ayol zotini sabr va matonat kuychisi deb alqaydi. O'tgan asrning avvalgi yillarida o'zbek adabiy jarayonida ayol, asosan, sabr va matonat, iroda va mehr ramzi orqali shoirlar ijodida muhim ahamiyat kasb etgan. Shunday shoirlardan biri Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodidagi "Ona" she'riga e'tiborimizni qaratsak,

Parcha go'sht erdik tug'ulgan vaqtimizda,
Onamizning bag'ri o'ldi taxtimizda.

Shoir aytadiki, tug'ilgan paytimiz, bir parcha go'shtdan boshqa narsa emas edik, bizning ulg'aygan, sarbasta qomatimiz uchun onamizning bag'ri, uning sarvdek qomati fido bo'lgan. Onalar farzandlari uchun, o'zida bo'lgan hamma narsani ikkiga bo'ladi, immuniteti, qora sochlari, baquvvat beli, ajinsiz yuzlari, qizil ranglaridan, farzand bo'lib dunyoga kelishi uchun ayamaydi. Hamma ayollar shunday, fidokor bo'lish uchun, qurbon bo'lish uchun yerga tushirilgandek go'yo, ulardagi sabr, matonat, mehr qayerdan kelgan ekan!?

O'zbek she'riyatida shunday iste'dodi qoniga singib ketgan shoirlar ijod qilganki, ularga qoyil qolmasdan iloji yo'q. Shunday iste'dodga to'la shoirlardan biri Erkin Vohidov hisoblanadi. Bilamizki, she'r shoir yuragidan chiqqan hayotiy his- tuyg'ularni ifodalab, o'z o'quvchisini ruhiyati bilan yaqinlashadi. Adabiyotshunos Bahodir Karim yozgandi: "Shoir o'zi yonmasa, boshqalarni yondira olmaydi, qalb hislarida otash bo'lmasa, boshqa qalblarga harorat berolmaydi. Bu sehrlil otashsiz har qanday she'riy jimjimalardan badiiy vositalardan, mahoratdan naf yo'q."² Erkin Vohidov ham hamma zamonlarda ijod qilgan shoirlar kabi o'z she'rlarida Allohning tengsiz ne'mati va ojizasi bo'lgan, nafis maxluqoti hisoblangan ayollarni juda go'zal va kuchli badiiyat bilan ifoda etgan va alqagan, she'riyatida nafis yo'llar bilan gavdalandirgan. Gapimizning yorqin misoli sifatida "Qaro qoshing..." deb boshlanuvchi she'rini tahlil markaziga qo'ysak,

Qaro qoshing, qalam qoshing,

Qiyiq qayrilma qoshing, qiz.

Qilur qatlima qasd qayrab —

Qilich qotil qaroshing, qiz.

Alliteratsiya asosiga qurilgan mazkur she'r, shoirning naqadar favqulodda iste'dodli ekanini yana bir bor isbot qiladi. Shoir shunchaki badiiy san'at uchungina bu she'rni yozmagan. Asosiy mavzusi hisoblangan bir go'zalning she'rga mahorat bilan chizilgan surati desak, mubolag'a bo'lmaydi. Tasvir nihoyatda nafislik bilan ifoda etilgan, qoshining qora va qalamdek bo'lgani o'zi qasd qilishga shay turgani bilan o'lchansa, yorning qarashi esa qotillikning o'zi, ya'niki, oshiq ma'shuqaning ayyorona nazari bilan bu dunyoni tark etishga majbur bo'lishi bilan ifoda qilingan.

² Bahodir Karim. Adabiy fikr javhari. www.kh-davron.uz

Qafasda qalb qushin qiynab,
Qanot qoqmoqqa qo'ymaysan.
Qarab qo'ygil qiyo,
Qalbimni qizdirsin quyoshing, qiz.

Lirik qahramonning qalbini xuddiki tutqundagi bechora qush misoli qiynayotgan yorga oshiq iltimos qilyapti, menga bir qaraki, qalbimni gullatsin, o'sha quyosh yanglig' nurli yuzing qalbimni qizdirsin deya so'ramoqda. Bu she'rdan mumtoz an'anaviylik ham ko'rinib turibdi. Ma'lumki, mumtoz adabiyotda yorning ko'zi-yu qoshi, qarashi, umuman olganda, butun go'zalligini shoirlar madh etgan. Erkin Vohidov ham mazkur she'rga boy va o'ziga xos klassik she'riyatimizdan andoza olgan desak xato bo'lmaydi. Erkin Vohidov tabiatan kuzatuvchan inson bo'lgani she'rlaridan sezilib turadi. Singlisiga atab yozgan "Qizaloq" she'rida ham buni ko'rishimiz mumkin.

Qo'g'irchoqdan bir zum nari ketmasdan
Erkalar, bag'riga bosar qizaloq.
Hayot nima - hali idrok etmasdan,
Go'dakligiga ham aqli yetmasdan,
Ona bo'laman deb o'sar qizaloq.

Ayol psixologiyasini kuzatgan shoir singlisining hali hayot nimalardan iborat ekanini bilmasa ham, qo'g'irchoqni bag'riga bosib erkalashini ko'rib ona bo'lishga yoshligidanoq havas qilishini payqab qoladi. Keyingi bandlarida qizaloqning ko'ngliga onalik mehr shafqatini kim solgan deya o'z -o'zini savolga tutadi. Shoir aytadiki, onalikda ham mushfiqlik bor, mashaqqat bor deya hayot zahmatlari ko'proq onaning yelkasiga tushishini tushuntirib o'tib ketadi.

Bilamizki, ayol- muhabbatning ifodasi, ayol- hayotning ifodasi, ayol- bu olamdagi eng go'zal xilqat deya tilga olinadi, xalqimiz orasida hatto "Ayol borki, olam munavvar" tarzidagi o'xshatishlar ham keng tarqalgan. Bu ta'rif esa, foniy dunyoning go'zalligi, nurli ekani ayolning muhabbati va ayolga bo'lgan muhabbat bilan o'lchanadi. Xurshid Davron esa bu haqiqatni o'z she'rlarida kuylagan. Shoir demoqchiki, hayotni sevish ayolni sevish bilandir. Agarki, hayot juda go'zal bo'lsa-yu, yoningda sen sevguvchi va seni sevguvchi bir xilqat bo'lmasa, hayotni go'zal ko'ra olmaysan, ki "Bu dunyoda sevish, sevilish soatlari bor" ekan, ayolni sevish va hayotni go'zal yashab o'tishni istaydi.

Derazangni chertganida yomg'iru shamol,
Meni yodga olurmisan, ey yolg'iz ayol.
Uzun tunlar qiynaganda cheki yo'q xayol,
Meni yodga olurmisan, ey go'zal ayol?!

Mazkur she'rdan yolg'iz ayolga nido qiladiki, qiynalgan kezlarida lirik qahramonni yodga olishini so'raydi. Ayol baribir go'zal, u yolg'izmi, yoki yo'q. hamma ayollar birdek go'zal, faqat uni ko'ra bilish va yanada go'zallikka moyil qilish erkaklarning ularning baxtli qila olishida. Tabiatan ayollar hissiyotga

berilgan bo'ladi, shunga qaramasdan, juda ham matonatli va irodali, kezi kelganda jasurlikka ham timsol bo'la oladi. Dunyoda beva qolib, yolg'iz boshiga farzandlari uchun ham moddiy ta'minotchi, ham ma'naviy ko'makdosh, ham mehribon ona, ham qattiqqo'l rahbar kabi bir qator rollarni bir o'zi o'ynaydi. Shunday yolg'iz ayollar kunduzi bilan o'zini juda kuchli ko'rsatsalar-da, kechalari hech kimga ko'rsatmaygina yig'lab oladi, tongda esa yana kuchli ona rolida davom etadilar. Ayollar mavzusi va uning tasviri hamda ifodasi hech qaysi ijodkor shoir-u yozuvchilar qalamidan chetda qolgan emas, jumladan, Muhammad Yusuf ijodida ham ayollar obrazi alohida ahamiyatga ega. Bilamizki, Muhammad Yusuf ham Abdulla Oripov aytganidek, qalbida allaqanday sohir qush sayrab turgan ijodkordir. Tom ma'noda Muhammad Yusuf ijodida abadiy barhayotlik, zavol ko'rmaslikni ko'rish mumkin. Shoir ijodiy merosida turlicha obrazlar ko'p, biroq ona, ayol, qiz ifoda va tasvirlari o'ziga xos o'rin tutadi. Bu qahramonlar ifoda etilgan she'rlarda milliy madaniyatimizga xos bo'lgan nuqtalar o'ziga xos tarzda ifoda etilgan.

Uxlamaydi tunlari,
Oy nurlari taralgan.
O'zbekning ayollari
Farzand uchun yaralgan.

Yuqoridagi misralardan ko'rib turibmizki, bu misralar o'zbek ayollarining so'z bilan chizilgan surati, negaki, o'zbekning eng yomon onasi ham farzandini o'ylamasdan qolmaydi, eng yomon ayolda ham farzandiga bo'lgan muhabbat qalbining tubida bo'lsa ham balqib turadi. Ona shunday zotki, farzandi uchun har narsaga tayyor, faqat u uchun yaralgandek go'yo. Ona qayga bormasin, nima qilmasin, farzandini bir lahza yodidan chiqarib, faqat o'zi haqida o'ylay olmaydi, u bozorga boradimi, aylangani boradimi, avvalo, birinchi o'rinda, farzandini o'ylaydi, ayniqsa o'zbek onalarida bu fazilat juda kuchli rivojlangan. Buni Muhammad Yusuf o'z she'riyatiga ustalik bilan ko'chirgan. She'r davomida esa o'zbek ayolini alqab turib, uning bir qator fazilatlarini sanab o'tadi:

Mehnat uchun yaralgan
Toqat uchun yaralgan,
Izzat uchun yaralgan.

Mazkur she'r ham o'zbek ayolining qatorlarga so'z bilan chizilgan tasviri desak, mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu she'rda ayol obrazi mehnat, sabr, matonat, toqat ramzi sifatida ifodalangan. Muhammad Yusuf ijodida ayolga, onaga bag'ishlangan bir qator she'rlarni ko'rishimiz mumkin. Xususan, "Onaizor", "Onajon", "Onamga", "Onamga xat", "Onajonim" kabilar shular jumlasidandir.

Yetmish yulduz yog'ilib,
Yarim oycha to'lolmas
Yetti yanga bir bo'lib,
Bitta ona bo'lolmas.

Shoirning mazkur she'rida o'ziga xos tashbeh mavjud bo'lib, osmondagi yulduzlar hammasi yig'ilib, butun oy uyoqda tursin, yarimta oyning ham o'rnini bosa olmaydi, ki yettita yanga ham bitta onaning o'rnini bosib, u qilgan ishlarni, u ko'rsatgam mehrni berolmaydi, demoqchi. Soddalik va xalqchil uslubda yozish Muhammad Yusufning o'ziga xos qirradi hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, zamonaviy she'riyatda ayol poetik tasviri yangicha va o'ziga xos usulda adabiyotda qayta yaratilganini yuqoridagi ijodkorlar lirik asarlarida ko'rdik. Xususan, mustaqillik davrida ham ko'zga tashlangan mavzulardan biri ona va qiz obrazi, yoki ayol ruhiyatining zamonga xos ochib berilishi bir qator ijodkorlar nazaridan chetda qolmasdan, adabiyotga o'ziga xos usul olib kirildi, jumladan, Muhammad Yusuf, Xurshid Davron, Shavkat Rahmon ijodida, shoiralardan Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva, Zebo Mirzo ijodining mavzu ko'lami ayniqsa, ayol obrazi detallariga yetarlicha to'xtalib, ayol psixologiyasi aniq va ravshan ochib berilgani zamonaviy lirikaning yutug'i hisoblanadi. Shunday ekan, ayollar mavzusini o'ganish ham adabiyotshunoslikda tadqiq etilishi lozim bo'lgan dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2011. – Б. 20.
2. Акромов Б. Оламнинг бутунлиги. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1988–Б.99.
3. Адабиёт назарияси. Икки томлик. – Тошкент: Фан, 1978. – Т.1. – 416 б; 1979. –Т.2. – 445 б.
4. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. 560 б.
5. Даврон Хуршид. Баҳордан бир кун олдин. - Тошкент: Шарқ, 1997. Б.18.
6. Потебня А.А. Эстетика и поэтика – Москва: Наука, 1976. – С. 175-176.
7. Пospelов Г.Н. Вопросы методологии и поэтики. – Москва: Изд-во МГУ, 1983. – С. 42-43
8. Manba <https://tafakkur.net/sizga/zebo-mirzo.uz>
9. Shavkat Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati, Toshkent., 2003., 306-b.
10. Ibrohim G'afurov. Xalq so'zi, 2019-yil, 22-fevral soni.
11. <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/halima-xudoyberdiyeva-eng-qora-isheng-toza-ish-bizning-ishimiz.html>
12. Bahodir Karim. Adabiy fikr javhari. www.kh-davron.uz